

**Komunikacijska knjiga za decu
sa smetnjama iz spektra
autizma**

Prva radionica

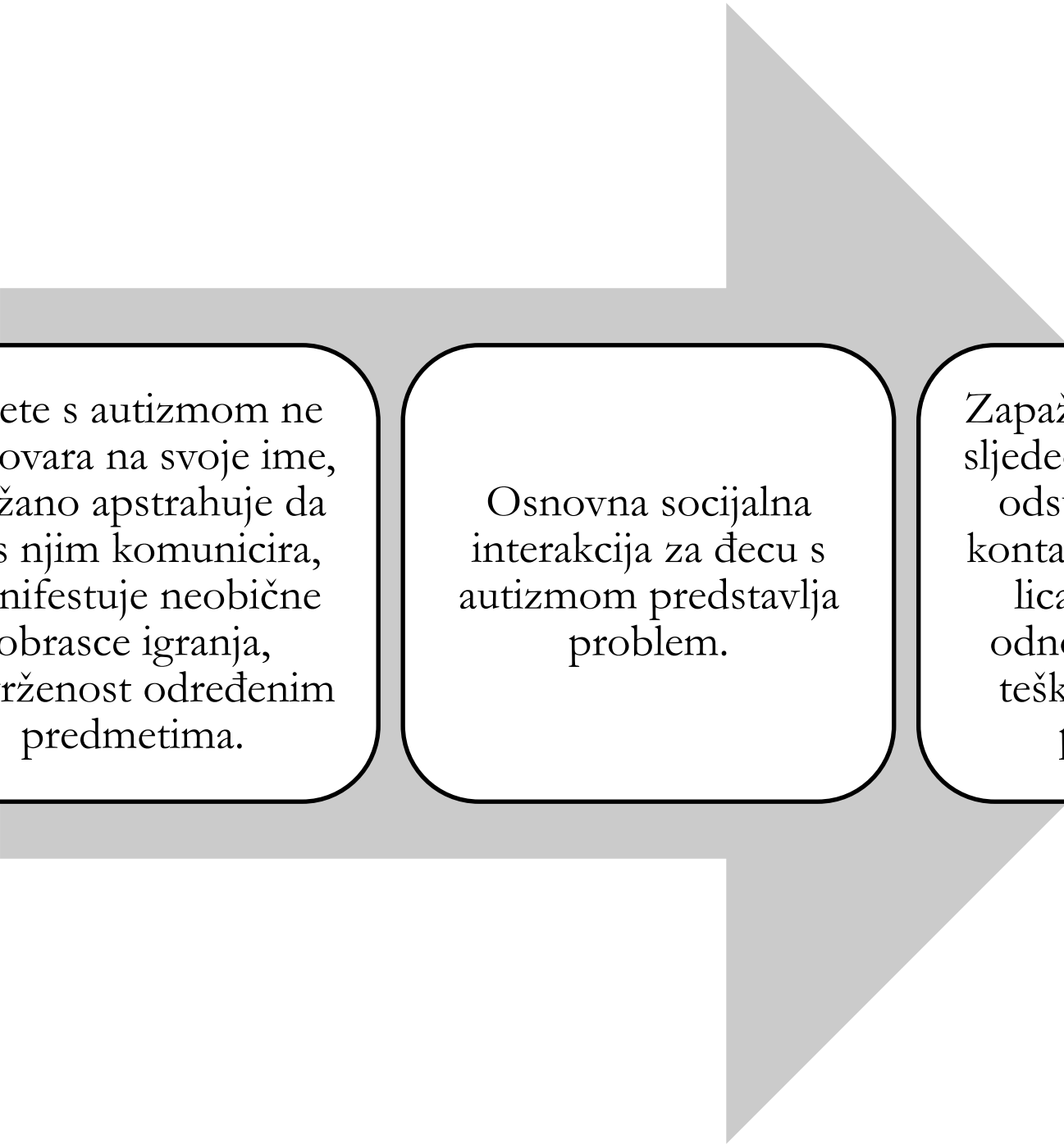
**Komunikacijske
potrebe deteta sa
smetnjama iz
spektra autizma**

Đeca s autizmom / karakteristike komunikacije

Karakteristike autizma

Svako je
dijete s
autizmom
jedinstveno

- Važne karakteristike: interakcije;
- komuniciranja;
- neobičnog ponašanja;
- učenja;
- senzitivnosti.

Dijete s autizmom ne odgovara na svoje ime, otežano apstrahuje da se s njim komunicira, manifestuje neobične obrasce igranja, privrženost određenim predmetima.

Osnovna socijalna interakcija za djecu s autizmom predstavlja problem.

Zapažaju se poteškoće sljedećih manifestacija: odsustvo pogleda i kontakta očima, izraza lica, neadekvatan odnos s vršnjacima, teškoće u građenju prijateljstva.

Komunikacija

Razvoj govora je usporen ili s teškoćama; kreće se od odsustva govora do veoma razvijene jezičke vještine, ali s poteškoćama u razumijevanju „potrebe za komunikacijom“. Dijete ne razumije činjenicu da govor služi za prenošenje poruka drugim osobama, izraženih gestom, mimikom, izrazom lica... Teško izražavaju potrebe i želje. Govore neobičnim tonom glasa ili čudnim ritmom i naglaskom. Ponavljaju iste riječi i fraze, odgovaraju na pitanja ponavljajući ih, a ne odgovarajući, završavaju rečenicu kao da postavljaju pitanje (eholalije). Govore o sebi u trećem licu. Sve izrečeno prihvataju i razumiju doslovno (ne uočavaju humor, ironiju i sarkazam).

Neverbalna komunikacija u socijalnoj interakciji nije adekvatna: isti izraz lica bez obzira na situaciju, ne odražava stvari koje govore. Ne prati adekvatno verbalnu i kontekst u kojem se dešava (hipomimika). Neadekvatan je odnos s vršnjacima, ne znaju kako da se povežu, da se igraju, sklapaju prijateljstva. Ne igraju se igara „glume“, „kao da“, „kobajagi“, ne imitiraju, ne učestvuju u grupnim igrama, ne koriste igračke kreativno, stvaralački, maštovito, simbolički.

Izazovi komunikacije i socijalne interakcije zbog govorno-jezičko-komunikacijskih teškoća. Vidljive su u oblasti odašiljanja, obrade, prenosa i prihvatanja poruke, razumijevanja svrhe, namjene, očekivanja od komunikacije. Takođe prisustva, forme, kvaliteta i ovladanosti govorom, uopšte.

Prepoznaju, doživljavaju, razumiju, izražavaju svoje potrebe na različite, vrlo često specifične načine. Nerijetko otežano prepoznaju i iskazuju svoje potrebe, namjere, ono što im se događa.

Imaju umanjenu sposobnost da izraze ono što doživljavaju, što im se dešava, što žele, očekuju, svoje namjere. Takođe i da prihvate, razumiju druge učesnike u komunikaciji, sagovornika. Dodatnu poteškoću čini što, kako i na koji način saopštavaju i da li i kako ih drugi razumiju.

Komuniciraju o (sadržaju) iste stvari kao i svi ostali - ošecanja, potrebe, što vole i što ne vole. Međutim, kada razmišljamo o formi, tada je potrebno uzeti u obzir upravo potrebu za fleksibilnosti. Većinom se koriste riječi, ali se može dopuniti i propratiti neverbalno: gestovima, izrazom lica i sl. Deca s kompleksnim komunikacijskim potrebama koriste ove druge oblike daleko više od riječi, a njihova komunikacija je vjerovatnija da budu idiosinkratična, neobična, dvosmislena, ograničena u razumijevanju.

Uzimaju sve izrečeno doslovno (ne uočavaju humor, ironiju i sarkazam).

Imaju problema kod očavanja suptilnih znakova i čitanja govora tijela, u govoru i jeziku. Izbjegavaju kontakt očima. Često kasno progovore

Znaci poteškoća komunikacije

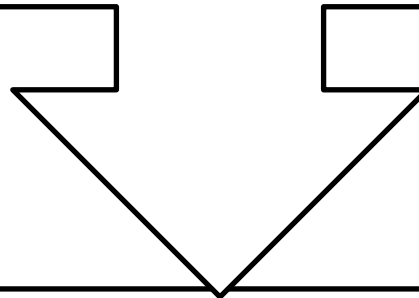
Teško izražavaju potrebe i želje, ne razumiju jednostavne smjernice, izjave, ili pitanja, koriste jezik nepravilno (gramatičke greške, pogrešne riječi).

Koriste izraze lica koji ne odražavaju stvari koje govore, malo gestikuliraju. Govore u trećem licu, neobičnim tonom glasa, čudnim ritmom i naglaskom, ponavljaju iste riječi i fraze, odgovaraju na pitanja ponavljajući ih.

Obrazovne implikacije

Đeca s autizmom najbolje napreduju u okruženju koje je dobro strukturisano, zasnovano na organizovanosti, rutinama, usmjerenosti, funkcionalnosti.

Individualni razvojno-obrazovni plan za dijete s autizmom ciljeve orijentiše za razvojna područja

a) komunikacija i razvoj vještina govornoga izražavanja kroz alternativne sisteme;

b) socijalizacija i razvoj socijalnih vještina;

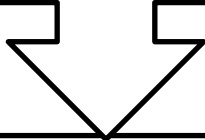
c) oblici ponašanja, primjereni različitim kontekstima i situacijama;

d) funkcionalne vještine koje se tiču samostalnosti.

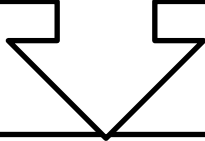
Implikacije u procesu obrazovanja i vaspitanja su: strukturisan dan; vizuelna podrška; raspored aktivnosti; socijalna pravila; nagrađivanje; vršnjačka podrška.

U radu sa decom s autizmom primjenjuju se pristupi zasnovani na organizovanosti, osmišljenosti, usmjerenosti, svrhovitosti, funkcionalnosti.

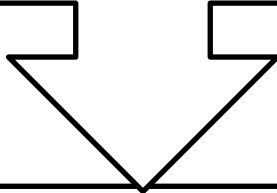

Osobe s autizmom lakše uče i pamte informacije koje su prikazane u vizuelnom obliku, kada imaju simboličku predstavu za sve što čuju i čitaju, „razmišljaju u slikama“.

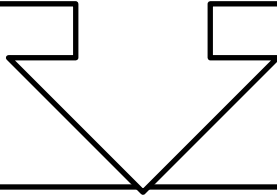

Mogu imati problema pri učenju o predmetima koje nije moguće slikovito zamišljati.

Treba da dominiraju vizuelni pristupi, komunikacija uz pomoć sličica, strukturisano podučavanje, modifikovanje ponašanja i dr.

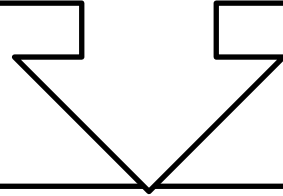

Označavanjem predmeta se pomaže detetu da razumije organizaciju okruženja, podstiče primjereno ponašanje.

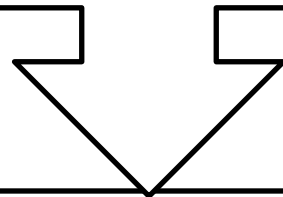

Aktivnosti se sistematizuju kroz dnevne, konkretne rasporede, liste za provjeru aktivnosti, piktografe za učenje informacija, planere i ploče s izborom aktivnosti.

Dijete se usmjerava ka socijalnoj interakciji; primjeni neverbalnih oblika komunikacije; sposobnosti da inicira i održava konverzaciju; razvoju vršnjačkih odnosa;

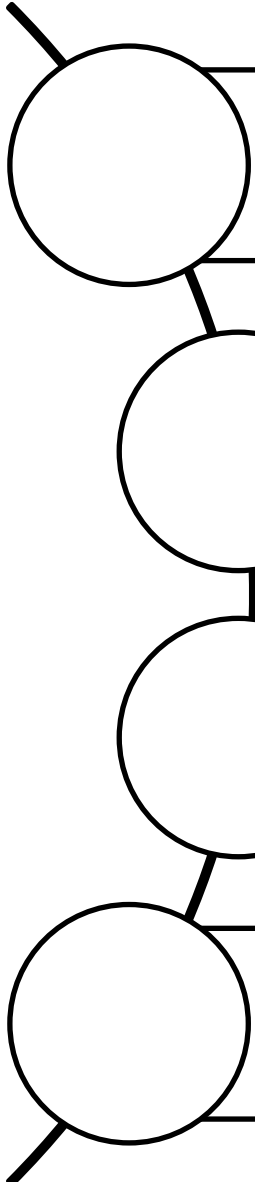

Uspostavljanju odgovarajućega ponašanja, realizaciji interesovanja i aktivnosti, osposobljavanju za funkcionisanje u realnome životu.

Dijete se poučava društvenim pravilima koja prate određenu situaciju da bi im se pomoglo u prilagođavanju socijalnom kontekstu, smanjila anksioznost i neprimjereni oblici ponašanja.

Presudne socijalne vještine

Čekanje – Vizuelna uputstva pružaju konkretnu informaciju koja će dijete činiti strpljivim, situaciju jasnom, konkretnom i izvjesnijom.

Smirivanje – Vizuelna pomagala se mogu iskoristiti pri poučavanju određenih ponašanja za smirivanje i pravila koja se odnose na određene situacije.

Preuzimanje inicijative – Društvene priče u kombinaciji s fotografijama ili slikama mogu poučavati dijete kako pristupati drugim osobama, uključiti se u igru, pozdraviti se i sl.

Fleksibilnost – Vizuelni pristupi se mogu mijenjati na konkretan način; prostom zamjenom drugim simbolom ili slikom, a što rezultira da i dijete postaje prilagodljivo.

Potrebno prepoznati

a) Koje komunikacijske potrebe učenika nisu zadovoljene?

b) Kako osmisliti komunikaciju i interakciju?

c) Kako se može povezati i ko u školi?

**Praksa i kako se
komunikacijska knjiga može
izraditi i koristi**

Alternativna i augmentativna komunikacija

Alternativna i augmentativna komunikacija je izraz kojim se opisuju sredstva koja se koriste za poboljšanje neefikasne govorne komunikacije.

Uključuje simbole, pomagala, strategije i tehnike koje se koriste s ciljem jačanja komunikacije.

Naime, mnoga djeca sa smetnjama u razvoju komuniciraju koristeći se gestovnim ili grafičkim simbolima i u isto vrijeme razumiju govorni jezik. Samim tim **alternativna i augmentativna komunikacija** pomaže razumijevanje govora i prenošenje poruke.

Razlikujemo dva tipa tehnika **alternativne i augmentativne komunikacije**.

Jedna je nepotpomognuta komunikacija i uključuje isključivo upotrebu simbola kao što su manualni znakovi, pantomima i gest.

Druga je potpomognuta komunikacija i sadrži i pomagala kao što su fotografije, crteži, pisma, riječi. Samim tim uključuje: *simbole; pomagala; strategije i tehnike* koje korisnici koriste s **ciljem jačanja komunikacije**.

Korišćenje sredstava augmentativne komunikacije treba razmotriti u situacijama: kada između djetetovog razumijevanja jezika i njegove sposobnosti za ekspresivnu komunikaciju postoji značajan i dokumentovan raskorak; kada je ekspresivni jezik nedovoljno razvijen, što u značajnoj mjeri ometa funkcionalne komunikacione vještine učenika; kada je govor učenika nerazumljiv onima koji ga okružuju.

Kod nekih korisnika ona je samo privremeno sredstvo komunikacije, a kod nekih se koristi kao primarno i trajno sredstvo komunikacije.

Cilj upotrebe nekog od oblika potpomognute komunikacije je **ostvarenje funkcionalne komunikacije, učestvovanje u aktivnostima, sticanje novih znanja i iskustava.**

Neka od sredstava koja se koriste za augmentativnu komunikaciju su: komunikaciona tabla, knjiga sa slikama, predmetima, slovima, riječima, tabla za fokusiranje pogleda, jednostavni aparat sa glasovnim izlazom, aparat sa glasovnim izlazom i dinamičkim ekranom.

PECS

Sistem korišćenja komunikacijskih
sličica

Primjera radi, đeca s
gubitkom sluha koriste
se znakovnim jezikom;
đeca bez vida Brajevim
pismom

Đeca s autizmom služe
se komunikacijskim
sličicama.

Faze

1

• Prva faza u primjeni PECS-a odlikuje se time što se odredi predmet koji dijete voli i koji će se kasnije koristiti kao stimulator i za koji se određuje konkretna sličica. To mogu biti slaktiši, različite igračke itd. U početku je veličina sličice 6x6 cm, a kasnije se ona može smanjiti, na dimenziju ne manju od 35x35 mm

2

• U okviru druge faze se uspostavlja samostalnost. S djetetom se vježba korišćenje „komunikacijske knjige“ preko koje izražava što želi i realizuje kontakt.

3

• U okviru treće faze se učvršćuje sposobnost razlikovanja slika. Razrađuje se raspored, mjesto, način korišćenja slika, dalje razvija i gradi odnos.

4

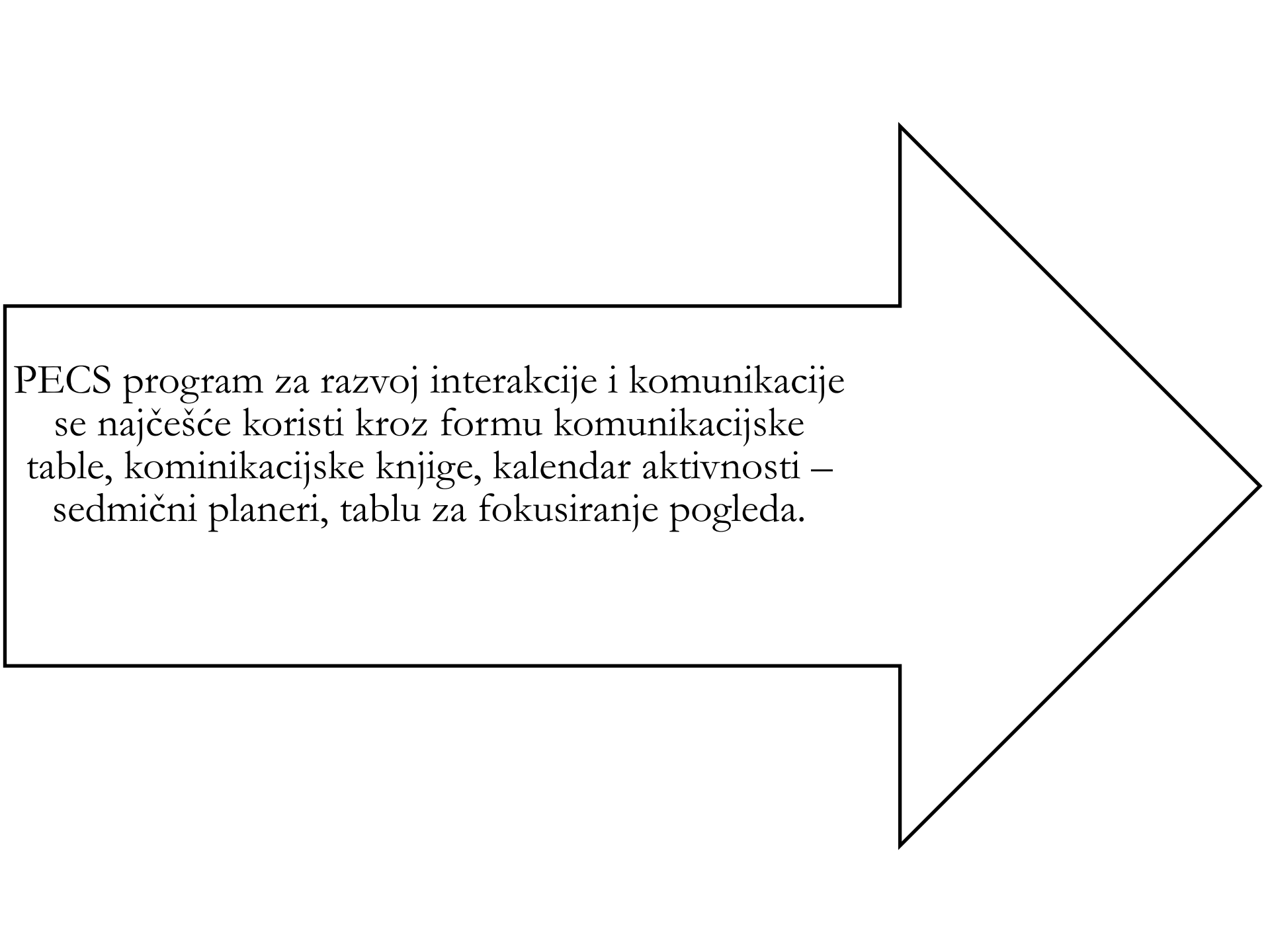
• U četvrtoj fazi se uspostavlja struktura rečenice. Dijete bira više slika/simbola, stavlja ih na „komunikacijsku“ knjigu, formira rečenice i ostvaruje komunikaciju.

5

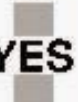

• U petoj fazi se postiže sposobnost djeteta da odgovori. Dijete može spontano zatražiti različite predmete i odgovoriti na pitanje: „Što ti želiš?“

6

• U šestoj fazi se učvršćuje spontano odgovaranje. Dijete je u stanju da prikladno odgovara na pitanja poput: „Što ti želiš?“, „Što ti vidiš?“, „Što ti imaš?“

PECS program za razvoj interakcije i komunikacije se najčešće koristi kroz formu komunikacijske table, komunikacijske knjige, kalendar aktivnosti – sedmični planeri, tablu za fokusiranje pogleda.

 circle	triangle 	square 	rectangle 	change clothes 	fork 	spoon 	plate 	cup 	bowl 	pencil
peppercorn 	ruler 	pray 	sleep 	good morning 	good night 	straw 	sit down 	quiet 	wipe mouth 	sneeze
yes 	no 	itchy 	cough 	shirt 	shorts 	trousers 	belt 	medicine 	koosh ball 	play
computer 	penguin 	bears 	dog 	sunny 	raining 	windy 	cold 	hot 	noodles 	cake
biscuit 	chips 	drink 	juice 	rice 	fries 	chocolate 	apple 	fish burger 	eyes 	ears
i see 	i hear 	pink 	grey 	white 	brown 	black 	purple 	blue 	red 	yellow
green 	orange 	ice cream 	eat 	skytrain 	wash hands 	wash 	shower 	swimming 	aeroplane 	shopping
church 	shopping centre 	home 	school 	toilet 	airport 	playground 	car 	bus 	train 	bicycle

Komunikacijska knjiga

Komunikacijska knjiga s više niova (eng. multi-level communication book) osmišljena je kako bi se proširio raspon rječnika dostupan osobama koje koriste piktografe ili cijele pisane riječi za komunikaciju.

Dijete je može nositi sa sobom te uz pomoć nje komunicirati za različite komunikacijske funkcije, o različitim temama, u različitim okruženjima. Koliko će dijete uspješno zadovoljiti vlastite komunikacijske potrebe zavisi o složenosti i organizaciji pojedine komunikacijske knjige.

Komunikacijske knjige izrađuju se u tri osnovna oblika – aktivna jedna stranica, aktivne dvije stranice i aktivne dvije stranice plus panel sa strane.

Veličina

Veličina komunikacijske knjige mora biti u skladu s djetetovim vizuelnim sposobnostima i uklapati se u svakodnevno okruženje u kojem dijete treba komunicirati, stoga ne bi trebala biti veća od A4 formata, a ako se radi o dvostranoj komunikacijskoj knjizi tada zatvorena ne bi smjela biti veća od navedenog.

Simboli

Komunikacijska knjiga koristi slikovne komunikacijske simbole iz Boardmaker programa. Simboli su u boji kako bi se olakšalo njihovo uočavanje i međusobno razlikovanje. Jedan simbol predstavlja jednu riječ sa svim njegovim mogućim značenjima, a djecu se potiče da kombiniraju simbole kako bi proizveli sintagmu, odnosno da radije upotrijebe dva simbola (npr. voće + salata) nego jedan simbol (voćna salata). Simboli koji se ponavljaju na različitim stranicama uvijek su smješteni na istoj poziciji kako bi se razvila automatizacija često korišćenih riječi.

Osobe

Osobe iz djetetovog okruženja takođe su predstavljene simbolima, budući da se prikazivanje uz pomoć fotografija često pokazalo distraktibilnim za dijete.

Komunikacijske table, knjige, trake

Svako dijete ima svoju „komunikacijsku tablu“

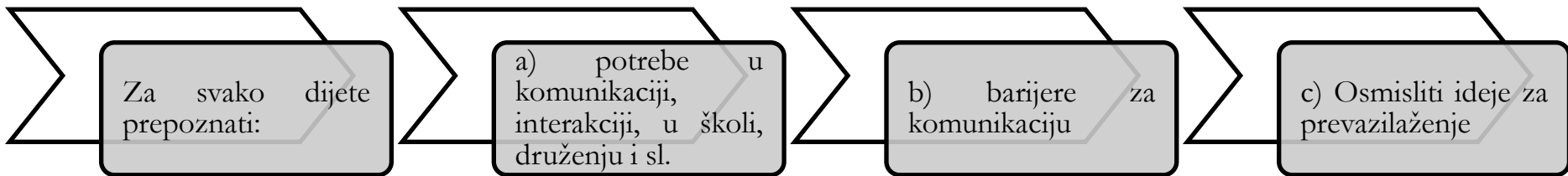
Na njoj se grade rečenice kojima se nešto saopštava detetu, ili ono lijepljenjem sličica iskazuje nešto

Tiču se aktivnosti koju želimo da dijete nauči ili za uspostavljanje komunikacije

Dijete traži željeni predmet odlaskom do komunikacijske table; odabere željenu sliku iz niza; dođe do nastavnika/ce i preda sliku.

Komunikacijsku tablu možete napraviti od različitih materijala (tabla za poruke, fascikla, plastična tabla i sl.)

Može biti u formi table na koju se čičak-trakom lijepe fotografije (ili simboli), može biti plasticifirana detetova sveska i sl.

Potrebe: komunikacija, odnosi, škola, porodica, druženje	Barijera	Prevazilaženje

Bitno za komunikaciju

Zainteresovanost,
motivacija

Usmjerenost
nekom objektu,
događaju.

Sposobnost
učenja simbola,
kratkoročnog
pamćenja

Razumljivost
simbola za
komunikacijske
partnere

Preporuke

Prilagođen način interakcije

Jasne instrukcije, jednostavan jezik

Davanje vremena da bi se dobio odgovor

Rad u malim koracima

Davanje povratne informacije

Alternativni način komunikacije

Organizovana struktura vremena i prostora

Saradnja roditelja i kadra